Anatole France, cugetător social

de Tudor Teodorescu-Branişte

PORTRETE ŞI OPINII *)

In vremea din urmă, Franţa intelectuală a sărbătorit cum se cuvine cei optzeci de ani ai lui Anatole France. Să nu vă închipuiţi că a fost o sărbătoare monotonă, că elogiile nesincere au curs cu dărnicie. A fost, ca totdeauna în Franţa, o sărbătoare cinstită. Dacă s'au spus atâtea lucruri bune despre France, n'au lipsit nici criticile.

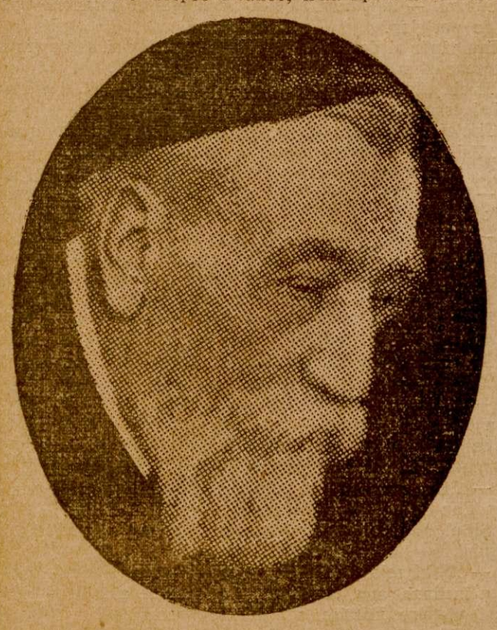

Anatole France
(după o ultimă fotografie)

Ba, o foaie de informaţii literare — *Les nouvelles littéraires* — a împins critica, până la tăgada completă a valorii lui France. Autorul lui *Thaïs* nu făcea, după gazeta în chestiune, nici doui bani ! Explicaţia acestei înviersunate negări a unui autor aproape unanim recunoscut, e simplă : ziarul acesta e scos de un grup de scriitori catolici, care sacrifică pios câtorva zei ai familiei — Bourget, Barrès, Maurras, etc. — iar Anatole France e cugetătorul socialist, anticlerical — cât de „anti" poate fi un sceptic de geniu — şi deci anticatolic.

Să nu vă închipuiţi de asemeni, că France — citind articolul cu pricina — a pus mâna pe condeiu să facă un răspuns de apărare, în care să explice pricina atacului şi să ceară o „rectificare" pe baza cutărui articol din legea presei, cum ar face cutare publicist român...

A fost, deci, o sărbătoare cinstită, în care fiecare şi-a spus cuvântul fără reticenţe. Cu atât mai impunătoare au fost, deci, laudele — cu cât aveau, ca „pendant", mai vehemente atacuri. Franţa şi-a dovedit şi de data aceasta una din însuşirile de frunte : aceea de a şti să-şi cinstească gloriile.

Sărbătorirea lui Anatole France însă ar fi trebuit să depăşească hotarele Franţei. Marele scriitor a încetat de a mai fi „francez". Opera lui a ieşit de mult din patrimoniul ţării, în a cărei limbă a apărut, ca să intre în patrimoniul umanităţii întregi.

La noi, Anatole France e unul dintre autorii cei mai citiţi. A-l citi, nu înseamnă însă a-l înţelege. De aceea, poate, o sărbătoare a umanităţii a prilejuit, la noi, doar câteva însemnări fugare şi două-trei informaţii laconice.

Socotim că n'ar fi fără de folos, să ne slujim de acest moment, ca să subliniem o altă latură a operei lui France, — latura care este cea mai puţin cunoscută aici.

II

Este preţuit Anatole France aproape exclusiv ca romancier. Clară până la cea mai artistică simplitate, opera lui se citeşte uşor. O pagină de France este o lectură de voiagiu sau de vilegiatură, pentru cei mai mulţi. Puţini înţeleg că, dincolo de această claritate amăgitoare, stă un sens profund şi că alături de romanele cunoscute, stă o întreagă literatură de generoasă cugetare umanitară. Această literatură am dori-o cât mai cunoscută, cât mai răspândită, cât mai înţeleasă.

Anatole France
(în biblioteca sa)

S'a spus despre France că e un sceptic. E adevărat. Practică însă un scepticism ciudat. El însuşi spune :

„Mi-a fost teamă de cele două cuvinte de-o formidabilă sterilitate : mă îndoiesc... Dacă te îndoieşti, trebue să taci... Şi, fiindcă n'aveam curajul tăcerii şi al renunţării, am vrut să cred, am crezut. Am crezut cel puţin în realitatea lucrurilor şi în succesiunea fenomenelor."

Iar în altă parte :

„Marii noştri sceptici au fost câte odată cei mai afirmativi şi ades cei mai curagioşi dintre oameni... Ei au luptat împotriva ignoranţei, care bestializează; împotriva erorii, care opreşte; împotriva intoleranţei, care tiranizează; împotriva cruzimei care tortură; împotriva urei, care ucide."

Asemeni acestor mari sceptici, pe care-i glorifică, Anatole France a luptat şi el împotriva erorii, a intoleranţei, a cruzimei, a urei... A luptat cu pasiune, cu îndârjire. Mişcarea socialistă franceză se cinsteşte numărând printre cei mai devotaţi luptători pe „cetăţeanul Anatole France". Campania pentru Dreyfus a fost pentru acest artist rafinat un prilej de luptă cetăţenească. Iar acum, în anii de după războiu, acţiunea umanitaristă întreprinsă de Romain Rolland şi de Henri Barbusse fu sprijinită cu toată căldura marelui său talent şi vastului său prestigiu, de subtilul autor al lui *„Putois"*...

In *La Révolte des Anges*, Satan spune :

„Nu, să nu cucerim cerul. E deajuns că am putea s'o facem. Războiul aduce după el un alt războiu şi victoria atrage după sine înfrângerea. Dumnezeu învins, va deveni Satan; Satan învingător, va deveni Dumnezeu. Dumnezeu să mă cruţe de asemenea grozăvie..."

...Şi Anatole France luptă împotriva atotputerniciei biruitorilor trufaşi. Ignoranţa trebue înfrântă. In locul ignoranţei violente şi exclusiviste, France vrea cugetare. El spune studenţilor :

„Credeţi-mă, scumpi camarazi, puterea care cârmueşte lunea — în ciuda tuturor violenţelor — este gândire.... A cugeta este actul esenţial — şi toate celelalte acte nu durează decât dacă sunt subordonate cugetării.

„Nu vă fie frică de a gândi în chip îndrăzneţ şi, totdeauna, daţi în vileag gândul vostru. Numai aşa, puteţi fi buni. Numai aşa, puteţi fi mari. Gândiţi. Aţâţaţi în jurul vostru gândire. Iubiţi-o în apropele vostru, când corespunde cu a voastră. Cinstiţi-o, când este protivnică.

„Scumpi camarazi, trebue să ştim să ascultăm ceiace ne displace." (A. France: *Aux étudiants*, Paris, ed. Pelletan, 1910.)

Niciodată, cugetarea nu fu mai superb prea mărită. Niciodată, toleranţa nu fu mai impresionant susţinută. Dar Anatole France continuă :

„Să urîm intoleranţa politică şi morală, pe cât urîm intoleranţa religioasă... Dar cuvintele fiind fapte, pot fi fapte periculoase! Este drept. De aceea, combateţi pe cele cari vă par dăunătoare. Combateţi-le cu cuvântul. Cuvântul e unica armă, care poate atinge cuvântul... E bine, ca toate părerile să fie date în vileag... Nu există idee absolut dreptă; nu există idee absolut greşită. Să ne spunem că n'avem totdeauna dreptate deplină; şi că duşmanii noştri nu greşesc totdeauna pe de-a'ntregul... Să lăsăm toate ideile asupra tuturor religiunilor, asupra tuturor societăţilor şi oamenilor, asupra patriei să se manifeste într'o desăvârşită libertate..." căci aceasta, adaugă France, — „va sprijini bunul echilibru moral şi intelectual, mai de grabă decât toate violenţele legale." (A. France: op. cit.)

Anatole France
(în drum spre Academie)

Indemnurile acestea au putut fi spuse la Paris, în faţa studenţilor, în casa lor, fără ca Anatole France să fie huiduit sau molestat...

Dar nu despre aceasta e vorba. Ci vrem să precizăm aci, ideia esenţială a lui France : aceea că fără libertatea deplină a cugetării, nimic bun nu poate ieşi la iveală.

III

Anatole France, fireşte, trage ultimele concluzii ale cugetării sale socialiste. Sindicalist, susţine cu îndârjire ideia sindicalismului funcţionăresc, (prefaţa la studiul lui J. P. Boncour : „Les Syndicats de fonctionnaires" ed. Cornely, Paris, 1906.) Răstoarnă falsele premise ale antisemiţilor. In romanele sale — cu ironie. Aiurea — cu o vehementă indignare. (Prefaţa la „Une page de la contre-révolution russe" de E. Semenov, Paris, 1906). Nu admite nici chiar politica de dominare colonială. („Sur la pierre blanche", Paris, 1905, ed. C. Lévy.) Sălbăteciile, care sunt legate de politica colonială a oricărei ţări, îl desgustă. De aceea, demască cu violenţă faţărnicia acelei pretinse misiuni civilizatorii a dominatorilor europeni, descinşi acolo — în realitate — numai cu scopul de a exploata avuţii virgine.

France merge atât de departe în concluziile ideii socialiste, în cât întrevede chiar posibilitatea unei proprietăţi colective :

„In societatea noastră chiar, nu vezi că bunurile cele mai splendide, — drumuri, fluvii, păduri, cari altă dată erau regale, — biblioteci, muzee, — aparţin tuturor?

„Nici un bogătaş nu stăpâneşte mai mult decât mine cutare stejar dela Fontainebleau, sau cutare tablou din Louvre. Ba lucrurile astea îmi aparţin mie mai mult ca bogătaşului, dacă ştiu să mă folosesc de ele, mai mult decât el.

„Proprietatea colectivă, de care lumea se teme ca de un monstru depărtat, ne înconjoară sub nenumărate forme obicinuite."

Atât de departe merge cugetarea socialistă a lui France.

Iată dece spuneam că este nedrept să vedem în sărbătoritul de eri numai un făuritor de opere de artă, oricât de valoroase sunt aceste opere, oricât de vecinică este arama, din care sunt durate. Alături de artistul impecabil, alături de stilistul fără cusur, alături de savantul, care a pătruns înţelepciunea şi taina tuturor veacurilor, alături de pamfletarul de geniu, care ştie biciui cu ironie sau cu indignare scăderile contimporanilor şi minciunile

Anatole France
(la vârsta de şease ani)

trecutului, — stă un cugetător social — un cugetător, care ades a trecut la acţiune — un cugetător vrednic de a fi cunoscut mai ales acolo unde întunericul şi superstiţia dăinuiesc încă...

*) Sub acest titlu, vom schiţa în acestе coloane câteva din figurile reprezentative, de-aici şi de aiurea, de-acum şi de ieri.

* * *

In ziua morţilor...

Cu ţine foi de verde tânar
In ziua morţilor, castanii
Se'mpodobesc. E primăvară
Subt scoarţa lor şi cred în ea...
Parisul poartă crisanteme
Ciripit de rândunea
Iar lespezile funerare
Sânt mici altare cu litanii..

Sânt rugăciuni pe fiecare
Mormânt şi palide femei,
Şi trandafirii cei din urmă
Intârziaţi în cimitire.
O rază roşie de soare —
Incununare, amintire —
Sigilii largi — eternitate —
Pecetluieşte pe alei.

Nu-i nici-o'nmormântare nouă
De-aceia, printre campanile
Nu-s gropi deschise, nici alaiuri
Ci numai văduve perechi...
E ziua morţilor şi morţii
Sânt astăzi numai morţii vechi
Şi'n cinstea lor nu moare nimeni
Trei nopţi întregi şi două zile.

In toamna ce vâsleşte calmă
Spre ceţi din ce în ce mai grele
Eu cânt, trecând printre morminte,
Cu rândunelele în tril
Asemeni sevei care crede
Că urcă'n soarele de April
Şi prin credinţa ei, aprinde
Mici candeli verzi pe rămurele...

Victor Eftimiu

* * *

Valurile

Dă'mi mâna !
Din larg un vânt îmbietor ne chiamă.
Priveşte : pânze albe trec în zare
Ca nişte-aripi de fluture topite 'n soare.
Dă'mi mâna —

Dă'mi mâna ta să coborâm spre mare.

In molcomă cadenţă,
Sub adierea caldă,
Vin undele, spălând prundişul fin;
Şi apa, cum mângâe pământul încet şi lin,
E par'c'o mamă care copilul şi-l tot scaldă...

Zăreşti în depărtare stânca
Pe care schinteiază, viu, calcarul ?
Ca un cuţit în pieptul unei nimfe
In carnea rece-a stâncii, sclipind, se'nplântă farul...

Dă'mi mâna !...

Nu simţi, mireasma părului tău
Cum m'ameţeşte, mai tare ca boarea mării ?...
Iată, nările tale zvâcnesc uşor,
Gâdilate de răcoarea din larg,
Pieptul îţi tremură pe braţul meu
Cum tremură vântreaua pe catarg.

Vino !...
Vom intra în mare —
Ţinându-ne de mâni,
Infriguraţi, vom păşi, tot mai departe...
Valuri vor veni, valuri clare
Şi ne vor lua pe umeri — ca urmându-şi rătăcirea —
Să ne poarte trupurile vibrătoare
Spre zările — vârtejuri de furtună şi soare —
Spre cari ni-a furat sufletele iubirea ..

Virgiliu Moscovici

* * *

Aplause călduroase şi îndelung repetate

de H. Stahl

Dacă ridici o palmă şi o laşi să cadă peste palma altuia, este un semn de prietenie; dacă ridici o palmă şi o laşi să cadă peste obrazul altuia, este o insultă; dacă ridici o palmă şi o laşi să cadă de două ori peste propria-ţi palmă, este un boieresc semn de chemare a slugilor; iar dacă acelaş gest de batere din palme se repetă de mai multe ori în şir, e un semn de aprobare şi ia numele de aplause.

După intensitatea şi frecvenţa repetării gestului, după cum e însoţit şi de încleştarea fălcilor, de căderea ochelarilor de pe nas, aplausele sunt calificate de „călduroase, prelungite, îndelung repetate, frenetice". Epitetul de „aplause epileptice" încă nu s'a introdus.

Aplausele sunt quasi obligatorii în două împrejurări: la începutul şi la sfârşitul ori cărei cuvântări.

La început se aplaudă din politeţă pentru orator, chiar dacă e total necunoscut, ori e un pedant şi pisălog prea bine cunoscut; la sfârşit se aplaudă — mai ales de cel care a dormit mai tare la conferinţă — pentru a goni moleşeala soporiferă care cuprinde şi pe cei mai bine intenţionaţi.

In mijlocul unei cuvântări se aplaudă foarte rar pentru că „onoratul auditoriu" n'are un criteriu precis pentru a şti momentul când trebuie să se dedea micei gimnastici sgomotoase atât de plăcută oratorului. De aceea, sarcina de a provoca aplausele şi-o asumă însuşi conferenţiarul: ridică progresiv vocea, holbează ochii şi termină perioada oratorică — învăţată cu grijă pe de rost de acasă — cu o voce atât de alterată, încât se deşteaptă şi cel mai adormit, iar cerşirea aplauselor e atât de evidentă încât ar fi inuman să le refuzi oratorului.

Cele mai generoase aplause se acordă oratorilor la întruniri publice. Acolo se aclamă sgomotos numai sosirea fruntaşilor, a şefilor electorali, dar se aplaudă chiar şi în mijlocul cuvântării graţie faptului că un şef de clacă — fost ministru sau ministeriabil — dă semnalul aplauselor şi atunci, onorabilii făuritori ai parlamentului votului universal, aduşi pe căprării să umple sala Dacia, după ce li s'a ridicat preaiabil moralul la cârciumile vecine, aplaudă cu atâta entuziasm încât acelaş şef de clacă, cu o dibăcie de capelmaistru, trebuie să potolească frenezia epidemică a ropotelor de aplause.

Până şi în Parlament, la ocazii solemne — de pildă la citirea Mesagiului — există un şef de clacă de oarece adânca intenţie politică a celor cuprinse în acest **„meniu"** al activităţei viitoare parlamentare ar putea să nu fie bine prinsă la o citire prea majestoasă.

De aceea un om-politic cu vază îşi asumă delicatul rol că, printr'un imperceptibil gest, să indice momentul tactic când aplausele majorităţei trebuie să izbucnească entuziaste.

In şedinţele obişnuite ale parlamentului, această precauţiune nu e necesară căci majoritatea aplaudă totdeauna pe orice ministru, ori ce ar zice; iar câte un membru mai devotat guvernului are grija să continue ostentativ aplausele, înaintând către banca ministerială, până ce e sigur că a fost remarcat de exelenţele a tot dispensatoare.

La întrunirile publice mai selecte, şeful de clacă ar putea chiar să lipsească şi totuşi oratorul să fie aplaudat, din minut în minut, dacă are grija să-şi presare discursul cu perle oratorice ca:

„Veneratul nostru şef", „Marele bărbat de stat X", „ilustrul nostru ministru, d. Y", etc., sau, dacă e vorba de vreun adversar politic: **„Pungaşul, cointeresatul, trădătorul de neam Z"**, etc., etc.

Aplause în mijlocul unui discurs se obţin iarăşi dacă oratorul are grija să vorbească cu o cavernoasă voce de bas, silindu-se să imite pe Nottara în Oedip Rege şi, plimbându-se sombru în faţa scenei, cu aere de martir neînţeles, să înşire întâi câteva nume de miniştri englezi şi apoi să spună o frază bine simţită în care să intre neapărat cuvinte ce pot fi înţelese mai clar de „opinia publică", cum ar fi de pildă: **„momentele de grea cumpănă prin care trece ţara noastră", „nedreptatea strigătoare la cerr", „ironie crudă a soartei"**, etc., sau, dacă oratorul în timpul războiului s'a distins la partea sedentară, să spuie, cu vocea vibrând de patriotism: **„Cei 100.000 de eroi cari cu sângele lor sfânt ne-au dat România Mare", „Noi, care am fost la Mărăşeşti, Mărăşti şi Oituz", „Noi, care am mâncat pâinea amară a exilului la Odesa şi Paris"**, etc.

In vechiul regat se aplaudă cu o generozitate de nababi, chiar şi la Universitate. Deşi aplausele entuziaste s'au dovedit că au darul să înroşească multe bile negre, aş fi de părere că aplausele ar putea fi suprimate în sala IV-a, mai ales că, odată cu sosirea primăverei, numărul studenţilor, la cursurile unde nu se face apelul nominal, descreşte în atât de formidabile proporţii, încât aplausele, pe cari le tot repeţi din obişnuinţă, ajung să sure grozav a gol dela o vreme.

In Ardeal, cel puţin până la invazia politicianismului „regăţian", nu se aplauda. La măreţele şi emoţionantele întruniri româneşti, ţinute în plin aer, sub regimul unguresc, miile de ţărani, cari dela zeci de kilometri veneau să aclame pe cei ce, înfruntând închisorile ungureşti, veneau să le vorbească în cuvinte simple, trezitoare de mândrie şi conştiinţă românească, în locul aplauselor groteşti se striga un inimos, demn şi răspicat: **„Trăiască!"**

O singură dată am crezut că se aplaudă şi în Ardeal: pe o casă, vecină cu locul întrunirei, o barză, cu talent de şef de clacă, ciocănea frenetic din plisc la cele patru puncte cardinale.

H. Stahl

(Din volumul **„Schiţe parlamentare"** ce va apare în curând)